

STARTEN EN STOPPEN MET WERKEN

Hansje van Etten

STARTEN EN STOPPEN MET WERKEN

Tips en verhalen van
millennials en babyboomers

SCRIPTUM

Copyright © 2019 Hansje van Etten
Copyright auteursportret cover © Robert Wiering

Grafische vormgeving cover en binnenwerk www.igraph.be

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in enige vorm of op enige wijze zonder schriftelijke toestemming, met uitzondering van korte citaten als onderdeel van kritieken en boekbesprekingen.

ISBN 978 94 6319 174 6
NUR 770 Psychologie Algemeen / 801 Management Algemeen

INFO@SCRIPTUM.NL
WWW.SCRIPTUM.NL
FACEBOOK.COM/UITGEVERIJSRIPTUM
TWITTER.COM/SCRIPTUMNL

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	10
1 Probeer dingen uit	13
2 Maak je droom waar	22
3 Kies voor werk waar je plezier in hebt	33
4 Doe wat je zinvol en belangrijk vindt	38
5 Gebruik je handen	47
6 Ga niet in de bouw werken, maar studeren	57
7 Vermijd de zorg of ga je specialiseren	62
8 Trek de wijde wereld in	69
9 Volg een goede opleiding	79
10 Stel niet uit en blijf bij je keuze	89
11 Luister niet naar je ouders, maar doe je eigen ding	95
12 Ga niet voor de centen, maar kies wel een vak waarmee je je brood kunt verdienen	98
13 Stel reële doelen als je gaat solliciteren	114
14 Ga netwerken	119
15 Start in een speeltuin en begin niet direct voor jezelf	126
16 Begin klein als ondernemer en realiseer je dat er altijd weer nieuwe kansen komen	136
17 Laat je verrassen door wat bij toeval op je pad komt	150
18 Durf nee te zeggen	159

19	Maak je los van alles wat moet	165
20	Maak er werk van als je iets anders wilt met je leven	173
21	Blijf jezelf ontwikkelen	180
22	Geef nooit op	190
23	Hou de deur wijd open	197
24	Regel zelf je pensioen	208
	Nawoord	215
	De millennials en babyboomers en hun beroepen	224
	Dank	227
	Literatuur	228
	Documentaires en televisieprogramma's	231

Voorwoord

'Let's drink to the hard working people'
- **The Rolling Stones in 'Salt of the Earth' (1968)**

Als het me vroeger te spannend werd op mijn werk, bracht ik een bliksembezoek aan mijn jongste broer. Jarenlang was dat vaste prik. Mijn broer had altijd een onuitstaanbaar goed humeur. Ook al voelde hij zich nog zo belabberd, hij bleef opgewekt. Ik begreep nooit waar die vrolijkheid vandaan kwam, maar zijn stemming werkte aanstekelijk. Zodra ik hem zag voelde ik de zorgen van me afglijden. In zijn appartement stond de verwarming altijd – zomer en winter – op 25 graden. Alsof je permanent op vakantie was. Terwijl we theedronken en ik binnen een mum van tijd zijn koekjes en chocola opat, vergat ik waarom ik me opgejaagd en gedeprimeerd voelde.

Met het uitbreken van de crisis verhevigden mijn bezoekjes. Binnen de publieke omroep zag het er somber uit. Ik was jarenlang programmamaker geweest, maar werkte nu als eindredacteur van een documentairekanaal. Er waren oorspronkelijk zeventien digitale kanalen. Sinds de bezuinigingen sneuvelden ze even snel als ze een paar jaar daarvoor uit de grond waren gestampt. Als redactie waren we ervan overtuigd dat de televisiebazen ons kanaal met rust zouden laten zolang we kwaliteit leverden en de kijkcijfers een opwaartse lijn vertoonden. We probeerden daarom de mooiste documentaires in de wacht te slepen en overal kenbaar te maken dat je die films bij ons kon zien zonder irritante reclameblokken. Door samenwerking met andere partijen boorden we telkens nieuwe doelgroepen aan. Ik hield van

vechten en was verslaafd aan de dagelijkse hectiek. Elke keer was het feest als we het opnieuw een jaar gered hadden. Wij lieten ons niet zomaar kisten. Maar ondertussen maakte ik me zorgen. Ik moest er niet aan denken om wegbezuinigd te worden.

Mijn broer zat anders in elkaar dan ik. Hoe naargeestig zijn vooruitzichten ook waren, hij liet zich nooit gek maken. Hij woonde op de bovenste etage van een flat in Utrecht, waar het licht van alle kanten binnenviel. De lift naar zijn verdieping was ruim genoeg voor een paar rolstoelen. Mijn broer had geen rolstoel, maar mankeerde wel van alles. Hij had daarom nooit gewerkt. Het enige wat hij deed was af en toe wat schoffelen rond zijn tuinhuisje, dat hij Cocagne (Luilekkerland) had genoemd. Hij reed ernaartoe op een aftandse elektrische fiets, waaraan twee enorme fietstassen bungelden. Het schoffelen en dat ritje kostten hem zoveel inspanning dat hij daarna minstens drie dagen nodig had om bij te komen. Lange tijd wisten we niet wat er met hem aan de hand was. Het had iets met zijn hormoonhouding te maken. Als kind at hij als een schildpad zo langzaam. Urenlang kon hij op een blaadje sla kauwen. Zijn broers en zussen waren nietsontziend. Als hij even niet oplette jatten we een aardappel of sperzieboon van zijn bord. Toen hij een jaar of zestien was werden zijn schildklier en bijniere verwijderd. Vanaf dat moment leefde hij op pillen. Hij bleek een zeldzame vorm van hormoonkanker te hebben en de voorspelling was dat hij niet ouder dan veertig zou worden.

Als we bij elkaar waren gingen de eerste minuten steevast op aan gezocht en gesteun. Hij vertelde hoe moe hij was; ik begon over mijn werk te jemerieren. Van ons geklaag kregen we al snel de slappe lach. Mijn broer vond het grappig dat ik me elke keer zo op stang liet jagen. Had ik niks beters te doen? Wat had het voor zin om je op te winden over zaken waar je toch geen vat op had? We zaten elkaar nooit bewust op te peppen, maar zodra ik mijn werk bekeek vanuit zijn optiek viel alles mee. Ik kende niemand zoals mijn broer en was iedere keer weer verbaasd over zijn veerkracht. Hoe kon je, terwijl je zo buiten de maatschappij stond, toch zo vrolijk zijn? Hij bleef jaren langer leven dan hem ooit voorspeld was. Op zijn vierenvijftigste stierf hij.

Het verlies van mijn broer kwam hard aan. Was ik een paar maanden daarvoor nog euforisch geweest omdat we weer een reorganisatie hadden overleefd, het kon me niet veel meer schelen. Pas toen ruim driekwart jaar later ons kanaal opnieuw onder vuur kwam te liggen, kikkerde ik weer op. Voor de zoveelste keer barstte het gevecht in alle hevigheid los. Maar ditmaal gebeurde wat al jaren als een zwaard van Damocles boven ons hoofd hing. Het kanaal werd opgeheven. Als redactie bleven we ons tot het laatst toe verzetten, maar de behoefte om nog langer voor mezelf te vechten was er niet meer. Toen ik halverwege 2015 na achtentwintig jaar stopte bij de publieke omroep nam ik me voor om me in navolging van mijn broer niet meer zo druk te maken. Ik kan nu al verklappen dat daar weinig van terecht kwam. De gesprekken met mijn broer hebben me wel geleerd hoe belangrijk het is om af en toe afstand te nemen en vanuit een ander perspectief naar je eigen situatie te kijken. Voor het documentairekanaal bedacht ik ooit de slogan: *Bekijk de wereld met andere ogen*. Dit boek heb ik geschreven met een soortgelijk oogmerk. Visies en ervaringen van anderen kunnen je helpen om je eigen blikveld te verruimen.

Starten en stoppen met werken is een ode aan alle zwoegers en werkpaarden, die Nederland rijk is. Tegelijkertijd is het een eerbetoon aan mensen, die net als vroeger mijn broer, niet in staat zijn om deel te nemen aan de arbeidsmarkt. Ook al lukt het niet je eigen kostje te verdienen, dan nog kun je van onschatbare waarde zijn.

Inleiding

'The things you think are the disasters in your life are not the disasters really. Almost anything can be turned around: out of every ditch, a path, if you can only see it.'

- Hilary Mantel in: *Bring up the Bodies* (2012)²

Eind 2016 loop ik bij de opticiens naar binnen. Ik moet er zijn voor een halfjaarlijkse lenzencontrole. In de winkel is het rustig. Er staat één vrouw te wachten. Er is ook maar één verkoper aanwezig. In zijn hand bungelt een turquoise bril waaraan een pootje ontbreekt. Op zoek naar een minuscuul schroefje trekt hij verschillende lades open, maar het blijkt om een zeldzaam exemplaar te gaan. Het duurt eindeloos voor ik aan de beurt ben. Om de tijd te doden pas ik wat brilmonturen. Als het pootje eindelijk weer vastgeschroefd aan het montuur zit en de bril weer op de neus van de vrouw staat, loop ik samen met haar richting de kassa. Daar staat een ingelijst portret van de verkoopster, die anders ook altijd in de winkel werkt. Geschokt zie ik naast de foto een rouwkaart. Ze is 57 jaar geworden.

'Dat zal je toch gebeuren, heb je al die jaren gewerkt en nog geen dag van je pensioen kunnen genieten,' zegt de vrouw met het turquoise brilmontuur.

We raken aan de praat. Joke, zo heet ze, krijgt over tien dagen voor het eerst AOW. Na 51 jaar is ze dan eindelijk klaar met werken. Voor haar voelt het als een verlossing. Als ik haar vraag wat voor werk ze doet vertelt ze dat ze jarenlang leidinggevende was, maar zes jaar geleden schoonmaakster werd. Haar opvallende loopbaanswitch maakt me nieuwsgierig. Ik vertel dat ik sinds

kort ook niet meer werk en vraag dan plompverloren of ik haar mag interviewen over haar loopbaan. Joke reageert niet verbaasd. Misschien komt dat door de bizarre context waarin we elkaar ontmoeten. Een week later zit ik bij haar thuis aan tafel.

Joke is de eerste babyboomer die ik interview over haar werkzame leven. Haar man Sander, die tot voor kort met de hand paardenzadels maakte, is de tweede. Joke en Sander wisten het beiden tot hun AOW te redden, maar ze hadden de laatste jaren de grootste moeite om hun hoofd boven water te houden. Door de gesprekken met hen realiseer ik me hoe weinig ik eigenlijk weet van mensen, die niet tot mijn directe vrienden- en kennissenkring behoren. Ik ben altijd zo opgegaan in de dagelijkse drukte dat ik er nooit bij stil heb gestaan hoe anderen hun werk opvatten. Terug naar huis fietsend krijgt de gedachte vorm om mensen uit heel Nederland te interviewen over hun werk. Mensen met verschillende beroepen. Niet alleen ouderen, die een punt zetten achter hun loopbaan, maar ook jongeren die net beginnen. Millennials en babyboomers. Beide generaties vertellen over hun drijfveren en hun beroepspraktijk. Hoe gaan zij om met dompers en teleurstellingen? Hebben ze tips hoe je de arbeidsmarkt kunt veroveren en overleven?

Ik trek door heel Nederland om met mensen te praten. Tijdens mijn ontdekkingsstocht gedraag ik me als een liftster die langs de kant van de weg haar duim omhoogsteekt en op goed geluk bij iemand in de auto stapt. Anders dan ik gewend was bij het maken van televisieprogramma's doe ik geen research naar mijn hoofdpersonen. Ik maak geen onderscheid met wie ik wel en niet in gesprek ga. Mijn enige selectiecriteria is dat iedereen een ander beroep moet uitoefenen. Ik ontmoet buitengewoon hartelijke mensen die me vertellen over de impact van werk op hun leven. Hun verhalen probeer ik zoveel mogelijk in hun eigen woorden op te schrijven. Ik sta ervan versted hoezeer iedereen van elkaar verschilt. Maar ik herken ook overeenkomsten en ik ontdek terugkerende patronen. Al die uiteenlopende verhalen vormen een mozaïek van werkgerelateerde herinneringen.

Bij elkaar heb ik tussen eind 2016 en 2018 vijftig millennials en babyboomers gesproken. De verhalen van zeven deelnemers heb ik geschraapt omdat ze

dubbelden. Twee mensen kozen er zelfvoor om hun verhaal niet te publiceren. Op verzoek heb ik een paar namen van een pseudoniem voorzien en van een aantal geïnterviewden alleen de voornaam gebruikt. De leeftijden van de ondervraagden corresponderen met hun leeftijd tijdens het interview.

Hun adviezen en tips liggen meestal in elkaars verlengde, maar sommige conflicteren ook. Dat is niet vreemd als je bedenkt hoe anders iedereen is. Wat voor de een geldt is voor de ander niet of minder relevant. Om de persoonlijke verhalen in een bredere context te kunnen plaatsen heb ik me verdiept in rapporten van onderzoeksinstituten als CBS en TNO en van adviesbureaus zoals McKinsey en Deloitte. Ook heb ik boeken gelezen van gedrags economen en psychologen die onderzoek hebben gedaan naar het belang van werk en hoe mensen tot keuzes komen. Het zal een vorm van beroepsdeformatie zijn, maar tijdens het schrijven kreeg ik voortdurend associaties met documentaires en televisieprogramma's. Die herinneringen staan in elk hoofdstuk in een apart kader. De Romeinse cijfers achter iedere documentaire verwijzen naar een overzicht van alle documentaires achter in het boek. Vrijwel alle films zijn op internet te bekijken.

Met tips, adviezen en raadgevingen kun je verschillende kanten op. Je kunt ze opvolgen, maar ook naast je neerleggen of in de wind slaan. Ik ben er niet op uit je iets op te dringen. Ik wil alleen laten zien dat mensen verschillende paden bewandelen. Je hebt er die altijd kiezen voor de weg die hen zo snel mogelijk van A naar B voert. Je hebt er ook die liever af en toe een zijpad inslaan of er een moeilijk begaanbaar parcours uitpikken. Wat de verhalen met elkaar verbindt is dat je altijd voor verrassingen komt te staan, welke route je ook volgt.

Probeer dingen uit

'Veel mensen van mijn generatie hebben last van keuzestress. Ga niet iets tegen je zin in doen omdat je denkt dat je alleen op die manier verder komt. Probeer dingen uit en kies voor wat je leuk vindt. Je komt dan ergens terecht waar je thuishoort.' – **Iris (26), basisarts**

'Zeg niet meteen ergens "nee" tegen. Net als bij eten kom je er alleen achter of iets lekker is als je het uitprobeert.'
– **Wouter de Moel (27), uitvoerend musicus**

In de bioscoop ervaar je het begin en midden van een film totaal anders dan het eind. Terwijl de lichten in de zaal langzaam dimmen en de eerste filmbeelden verschijnen weet je nog niet precies wat er komen gaat. Je hebt hooggespannen verwachtingen. Je hoopt dat je de komende anderhalf uur wordt ondergedompeld in een spannend avontuur, maar je tast nog in het duister hoe het verhaal zich zal voltrekken. Het kan nog alle kanten op. Halverwege de film gieren de zenuwen door je keel. De hoofdpersoon, met wie je je heftig identificeert, heeft intussen een flink aantal foute afslagen genomen. Het ziet er allemaal niet best uit. Je weet dat hij nog heel wat hindernissen moet zien te overwinnen. Gaat hem dat lukken? Zodra de aftiteling over het scherm rolt haal je opgelucht adem. De spanning die je daarvoor voelde is nagenoeg verdwenen. Je kent immers de afloop van het verhaal. Terwijl je aan de bar nog wat drinkt, blik je samen met je filmaatje terug op de film. Het is

op dat moment vrijwel onmogelijk om je nog voor de geest te halen hoe je je voelde toen je alleen nog maar de eerste tien minuten van de film had gezien of toen je er middenin zat. In het echt gebeurt hetzelfde. Aan het eind van je carrière kun je je nauwelijks nog voorstellen hoe je je aan het begin van je loopbaan voelde. Dat komt omdat je van alles vergeet en veel van wat je wel onthoudt verdraai je, meestal zonder dat je dat zelf doorhebt. Herinneringen worden voortdurend overschreven door gebeurtenissen die erop volgen. Volgens psycholoog en Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman³ kan wat je op het moment zelf ervaart zo sterk afwijken van wat je je er later nog van herinnert dat je als het ware uit twee personen bestaat. De ene persoon is je *ervarende ik*, de andere je *terugkijkende ik*.

Hoezeer mensen veranderen is goed te zien in de Britse *Up*-serie. In deze documentairereeks portretteert Michael Apted iedere zeven jaar dezelfde mensen.¹ Hij vraagt ze naar hun kijk op het leven en hoe ze de toekomst voor zich zien. Dat deed hij voor het eerst in de aflevering *Seven Up* uit 1964, toen ze zeven jaar oud waren. Vrolijk roetsjen de kinderen van de glijbaan en vertellen ze wat ze zich van het leven voorstellen. Tussen hen bestaan al op die leeftijd grote verschillen. De zevenjarige Paul, die in 1964 in een kindertehuis woont, omdat zijn ouders gescheiden zijn, heeft geen idee wat het woord 'universiteit' betekent. Andrew en John, twee jongetjes uit de *upper class*, weten al precies naar welke kostschool ze later gaan en op welke universiteit ze rechten zullen studeren. De hoofdpersonen uit de serie zijn inmiddels over de zestig. De grootste fysieke en mentale veranderingen ondergingen ze rond hun puberteit. Van hun lieve brutale koppies is weinig meer over als ze veertien zijn. Sommigen zitten onder de jeugdpuistjes. Ze weten zich geen houding te geven en voelen zich stuurloos. Pas als ze achtentwintig zijn gaat het met de meesten weer beter. Ze kijken opnieuw vol zelfvertrouwen naar zichzelf en de wereld. Later, als ze zeven, veertien of tweeënveertig jaar ouder zijn, kunnen ze zich nauwelijks voorstellen dat ze zich ooit zo kwetsbaar voelden en zo tegen het leven opzagen.

In de gesprekken met millennials en babyboomers merkte ik dat het verschil maakt of iemands *ervarende ik* of *terugkijkende ik* aan het woord was. Een gebeurtenis die nog vers in het geheugen gegrift staat heeft een veel grotere impact dan eentje die ver in het verleden plaatsvond.

Millennials die net aan het werk zijn, hebben vaak last van beginnersstress. Ze zijn nog onervaren en twijfelen of ze wel de juiste beslissingen nemen en of hun leven wel de goede kant opgaat. Dat soort twijfel kom je bij babyboomers meestal niet tegen, omdat ze over achterafkennis beschikken. Ze kennen de afloop al en weten wat wel en niet heeft gewerkt. Slechts enkele babyboomers begonnen eruit zichzelf over hoe moeizaam de eerste stappen op de werkvloer waren.

IJsbrand Middelburg (67) Anesthesist

IJsbrand Middelburg werkte toen hij op de middelbare school zat veel in de kassen. ‘Ik plukte tomaten en was druk met het pluizen van anjers. Mijn hele familie, zowel van vaders- als van moederskant, kwam uit het Westland. Het waren tuinders. Ik wilde daarom naar Wageningen om landbouw te studeren, maar mijn vader vond dat helemaal niks. “Als je hoofd van de plantsoendienst in Zwolle wilt worden moet je naar Wageningen gaan.” Ik hoor het hem nog zeggen. Wageningen is nu een werelduniversiteit, maar stond toen op een laag pitje. Ik heb er daarom van afgezien.’ IJsbrand koos voor een medicijnenstudie en specialiseerde zich tot anesthesist. Net aan zijn specialisatie begonnen voelde hij zich als ‘een niets-wetende met twee linkerhanden.’ Ook aan het begin van zijn loopbaan had hij last van beginnersstress. ‘In die eerste jaren liep het water me af en toe over mijn rug. Soms werd ik ’s nachts om drie uur gebeld. Dan moest ik met spoed naar het ziekenhuis komen voor een keizersnede omdat een bevalling niet goed ging en het kind het benauwd kreeg. Je hebt dan niet met een, maar met twee mensen te maken: de moeder en het kind.’ Na verloop van tijd ondervond IJsbrand steeds minder problemen in dat soort situaties omdat hij gaandeweg meer ervaring en zelfvertrouwen kreeg.

Iris (26) Basisarts

Iris stelde zich als kind een toekomst in de muziek voor. Ze speelde dwarsfluit op hoog niveau en zat al heel jong op het conservatorium. ‘Lange tijd ging het erg goed, maar op een gegeven moment kreeg ik last van podiumangst,’ vertelt ze. ‘Ik moest daarom stoppen. Achteraf denk ik dat de druk te hoog was voor een meisje van zestien.’ Iris had geen idee wat ze daarna moest gaan doen. Ze kon goed leren en koos voor een studie geneeskunde. ‘Wat me aantrok was de combinatie wetenschap en sociaal, maar verder ben ik zonder reden medicijnen gaan studeren.’ Iris woonde vroeger in Luxemburg. Als kind van een Nederlandse vader en Franse moeder zat ze op een Europese school met kinderen uit de hele wereld. Net als haar medescholieren wilde ze in Engeland studeren. Maar de kans dat ze daar zou worden toegelaten was klein. Je moet een negen gemiddeld staan en heel veel vrijwilligerswerk hebben gedaan. Iris voldeed aan alle voorwaarden, maar kwam toch niet door de selectie. Slechts een op de driehonderd mensen die zich aanmelden, wordt aangenomen. Omdat ze wel direct in Nederland kon beginnen besloot ze naar ons land te komen. Ze woont nu in Amsterdam en heeft geen spijt van haar beslissing. ‘Ik vind het hier erg fijn en heb het gevoel dat ik in Amsterdam een thuis heb gevonden. Mijn zussen en mijn broer zijn nog aan het rondzwerven over de wereld, maar ik wil Nederland als basis aanhouden.’

KRUIWAGEN Iris had wel moeite met het geneeskundesysteem in Nederland. ‘Er zijn te veel artsen waardoor er veel competitie is. Dat begint al in het eerste jaar. Iedereen die deze studie doet wil er onderzoek naast doen om zijn cv op te pimpen. In gesprekken is vaak alles erop gericht om na de studie ergens binnen te komen. “Wat voor onderzoek doe jij? Ken je die en die al? Oh, en wat ga jij doen?” Mensen met kruiwagens scheppen daar ook nog eens lekker over op. Veel studenten hebben daar last van, zeker als ze nog niet precies weten welke kant ze op willen.’ Tijdens de zes jaar die haar opleiding duurde is Iris altijd blijven twijfelen. ‘Ik heb er vaak over gedacht om te stoppen omdat ik er te weinig creativiteit in kwijt kon. Om die reden ben ik voordat ik met mijn coschappen begon een jaar naar de Filmacademie gegaan.’ Daarna koos Iris toch weer voor medicijnen.

INTENSIVE CARE

Sinds een jaar werkt ze als arts-assistent op de intensive care van een ziekenhuis. Het is een afdeling waar veel rust heerst. Dat bevalt goed. Tijdens haar coschappen trof ze op andere afdelingen vaak een gespannen sfeer aan. 'Ik kreeg regelmatig te maken met bazen die overwerkt en gestrest waren. Ze raakten snel gefrustreerd als je fouten maakte of als je ze vragen stelde. Dat is op de ic niet zo. Er is een goede teamspirit en de mensen zijn erg aardig voor elkaar.' Iris leert veel van wat ze dagelijks meemaakt. 'Op de intensive care sterven regelmatig mensen. Dat is heftig als het om een jong iemand gaat, maar bij oude mensen die al bezig zijn met het einde valt het mee. Heel vaak vind ik het zelfs mooi. Ik vind het een eer dat ik bij zo'n intens moment aanwezig mag zijn. Het betekent veel voor mensen als een overlijden mooi gebeurt. Je moet er altijd voor zorgen dat de patiënt zelf niet bang is en het niet benauwd krijgt. Daar kun je medicatie voor geven. Ook bij de familie kun je angsten wegnemen door dingen goed uit te leggen. Ik heb veel naast intensivisten gezeten als zij heftige gesprekken moesten voeren. Dat is altijd een echte leerling-meestersituatie en super leerzaam. Heel vaak maak ik momenten mee waarvan ik denk: wauw, wat goed gedaan. Die momenten onthoud ik.'

GEMIS AAN CREATIVITEIT

Toch slaat soms de twijfel nog toe. Ook op de ic mist Iris creativiteit. 'Je hoeft nooit zelf na te denken over processen, omdat alles volgens protocollen verloopt. Het werk is erg gestandaardiseerd. Als ik 's ochtends op de afdeling kom maak ik een lijstje van problemen die ik constateer. Die problemen los ik in de loop van de dag op. Daarna ga ik weer naar huis. De volgende dag verloopt precies hetzelfde.' Maar Iris vindt het fijn dat ze een praktisch en nuttig vak kan uitoefenen. Na verschillende stages in buitenlandse ziekenhuizen weet ze inmiddels welke kant ze op wil. 'Ik richt me er nu op om een goede arts te worden, maar in de toekomst wil ik me specialiseren tot tropenarts.' (Zie hoofdstuk 8). Of ze altijd als arts zal blijven werken weet ze nog niet. 'Om dit vak goed te doen moet je over veel doorzettingsvermogen beschikken. Dat geldt zowel voor de studie als voor het werk. Het is zwaar. Ik ben er trots op dat ik mijn opleiding heb afgemaakt en het eerste jaar werken heb overleefd, maar nog steeds

vraag ik me af of dit het wel is. Dat komt omdat ik niet altijd arts heb willen worden. Als je iets met veel enthousiasme doet, dan gaat het vanzelf. Dat is met alles zo. Dat enthousiasme mis ik. Daarom vind ik het bijvoorbeeld zwaar als bazen tegen me schreeuwen. Daarom wil ik na zes nachtdiensten graag mijn vrienden weer zien en heb ik er moeite mee dat ik dan nog een paar diensten moet.'

Wouter de Moel (27) Uitvoerend musicus

Dromen kunnen veranderen. Wouter de Moel wilde vanaf zijn negende drummer worden, maar eenmaal in de puberteit had hij er geen zin meer in. Hij ging liever lekker raggen met een vriendje dan naar de muziekschool. 'Ik had als droom om in een bekende band de wereld over te toeren, maar verder was ik niet erg serieus met muziek bezig. De behoefte om van drummen mijn beroep te maken ontbrak. Ik wilde ook wel de hulpverlening in. Mijn ouders en mijn zus, die net als ik erg van muziek houden, zitten allemaal in de zorg.' Pas toen Wouter aan het eind van zijn middelbare school een studiekeuze moest maken ontstond het idee om naar het conservatorium te gaan. 'Ik ben toen met mijn opa gaan praten. Hij was vroeger pianist en heeft ook op het conservatorium gezeten. Graag had ik hem nog veel meer willen vragen, maar toen ik auditie ging doen was hij er al niet meer.'

DE DIEPTE IN Aanvankelijk kwam Wouter niet door de selectie. 'Op het conservatorium vonden ze dat ik beter iets anders kon gaan doen, maar voor mezelf had ik toen al de keuze gemaakt om het nog een keer te proberen.' Na een jaar, waarin hij werkte en muziekwetenschappen studeerde, deed hij opnieuw een poging. Ook de tweede keer werd hij afgewezen, maar hij mocht wel naar de vooropleiding. Daarna kwam hij alsnog op het conservatorium terecht. Daar leerde hij de diepte ingaan. 'Je moet jezelf voortdurend afvragen wat je wilt ontwikkelen. Ik had vrij snel door welke kant ik op wilde, maar begon me pas in het derde en vierde jaar meer op mijn gemak te voelen.' Wouter kwam erachter dat hij eigenlijk nog niets wist. 'Van alle kanten kreeg ik informatie. De ene docent zei dit, de andere dat en allemaal vonden ze wat anders. Daarin moest ik mijn eigen weg zien te vinden. In het begin

lukte dat niet goed. Ik deed wat ze zeiden, maar begreep niet waarom het dan toch niet goed was. Iedere keer kreeg ik een lading kritiek over me heen en opmerkingen als: “Als ik eroverheen pis klinkt het nog beter.” Op een gegeven moment ontdekte ik dat het helpt als je overal schijt aan hebt. Ik nam nog wel alles tot me wat ze tegen me zeiden, maar liet het daarna ook weer los. Daardoor bleef ik er niet langer meer in hangen. Het is belangrijk dat je je authenticiteit ontwikkelt.’

RONDKOMEN VAN MUZIEK Wouter heeft zijn droom om in een bekende band te spelen nog niet opgegeven. ‘Van spelen voor een volle zaal krijg ik veel energie. Daarom vind ik dat nog steeds het allerleukste wat er is. Maar ik ben ook realistisch. Om in een bekende band te spelen moet je goed zijn, de juiste mensen kennen, een hoop geluk hebben en heel veel doorzettingsvermogen. Mijn droom voor nu is om net als mijn opa te kunnen rondkomen van mijn muziek.’ Wouter is niet kieskeurig. Hij pakt alles aan waarmee hij maar geld kan verdienen: optredens, lesgeven, het opnemen van muziek. Hij is niet alleen drumleraar maar geeft ook gitaarles. En hij doet aan band-coaching. Zo min mogelijk probeert hij nee te verkopen, omdat hij ervan overtuigd is dat je er alleen achterkomt of iets je ligt als je het uitprobeert. ‘Aan het begin van mijn opleiding leek het me helemaal niks om leraar te worden, maar aan het eind van het derde jaar, toen ik bij een school begon, ontdekte ik dat ik dat juist heel erg leuk vind.’ Hij geeft nu zo’n vier dagen per week les. Vooral privéles vindt hij geweldig. ‘Iedere leerling is anders. Daar hou ik rekening mee. Ik ben geen robot-leraar. Een van mijn leerlingen is bijvoorbeeld autistisch. Hij kan niet van bladmuziek spelen, maar zijn gehoor is heel goed. Ik speel hem daarom vaak dingen voor. Ook spelen we veel samen. Omdat leerlingen zo verschillen krijg je met iedere leerling een andere band. Het is heel leuk om te zien hoe kinderen zich ontwikkelen.’

MOEILIJKE WEG Wouter is zich ervan bewust hoezeer hij in een paar jaar tijd is veranderd. ‘Voor de Wouter die ik vijf jaar geleden was leek het onmogelijk om van muziek rond te komen. Nu lijkt het toch te lukken. Mijn ouders hebben nooit geprobeerd om me de kant van geneeskunde op te

duwen. Ze zijn me blijven stimuleren om door te gaan in de muziek. Van veel mensen hoor ik dat ik voor de moeilijke weg heb gekozen. Dat is zo, maar dankzij mijn opa weet ik dat het kan. Hij speelde vroeger piano op de Holland-Amerika-Lijn. Echt heel erg cool. Ook gaf hij les en was hij repetitor bij het Residentie Orkest in Den Haag. Hij heeft een mooi leven gehad. Voor mij is hij het ultieme voorbeeld dat het kan.'

VRIJHEID Pas tijdens de gesprekken met babyboomers en millennials realiseerde ik me dat het ene beroep veel meer speelruimte biedt dan het andere. Wouter werd op het conservatorium aangemoedigd om zijn eigen weg te vinden. Hij heeft veel vrijheid, ook in de manier waarop hij lesgeeft. Iris moet zich veel meer aan voorschriften en protocollen houden. Daar heeft ze moeite mee omdat ze daardoor minder creatief kan zijn. Dat je je in een medisch beroep aan allerlei regels hebt te houden heeft uiteraard een reden. Als Wouter een vergissing begaat, dan is er niet veel aan de hand. Doen Iris of IJsbrand iets verkeerd, dan kan dat verstrekkende gevolgen hebben. IJsbrand zegt erover: 'Ik heb natuurlijk veel mensen dood zien gaan op de operatietafel. Maar in al die jaren heb ik nooit een anesthesie-dode meegemaakt. Dat is ook niet de bedoeling. Als anesthesist kun je je geen fouten permitteren. Als het maar bij 99 van de 100 mensen goed gaat, dan is dat een veel te laag percentage. Het moet eerder gaan om 9999 van de 10.000. Leren van het maken van fouten kan dus niet. Wel kan het dat iets niet lukt, maar dat wordt niet gezien als een fout. In zo'n geval heb jij als gekwalificeerde je best gedaan, maar is het niet gelukt.'

VERTROUWEN IJsbrand had altijd een goede band met de andere anesthesisten in het ziekenhuis. 'In ons vak moet je helemaal op elkaar kunnen vertrouwen. Zat een van ons in de problemen, dan sprong een ander in. Dat ging automatisch. Daar hoefden we niet over na te denken. Want het gaat natuurlijk wel over mensen. Van iedereen werd honderd procent inzet verwacht en die inzet was er ook. Ik maakte zelf een rotperiode mee toen mijn vrouw ernstig ziek werd. Na twee jaar overleed ze. In die periode, waarin ik wel bleef werken, zorgde de rest voor mij. Ze keken stiekem mee of alles wel

goed ging en of ik mijn hersens er wel bij had. Wij waren echt vrienden. In mijn werk heb ik me ook nooit eenzaam gevoeld. Nooit.' Als arts heb je minder speelruimte dan in een creatief beroep, maar natuurlijk zijn niet alle taken die een arts verricht tot op de komma voorgeschreven. Iris is er regelmatig getuige van dat intensivisten gesprekken voeren met familie van patiënten die sterven. Dat doen ze allemaal op hun eigen manier.

PENSIOEN Ijsbrand is inmiddels met pensioen. Dat bevalt hem boven verwachting. 'Met mijn nieuwe vrouw heb ik al tien jaar een prima leven. 'Ieder jaar maken we *worldwide* twee mooie reizen. Verder golf en bridge ik. Ik heb er geen zin in om nog in het bestuur van iets te gaan zitten. We hebben een hartstikke leuk leven met zijn tweeën, dus waarom zou ik.' Ijsbrand zou volmondig 'ja' zeggen als hij de keuze had om opnieuw anesthesist te worden. 'Ik heb er altijd heel veel plezier in gehad. Misschien niet iedere dag, maar toch zeker acht van de tien dagen.' Hij heeft uitgerekend dat hij in vierendertig jaar zo'n 50.000 verdovingen heeft gegeven. Toen ik hem vroeg wat hij het meest mist sinds hij niet meer werkt, vertelde hij dat hij daar pas sinds kort achter is. 'Dat is het contact met patiënten, het gezellige geouwehoer van "mevrouw, rustig nou maar, u hoeft niet zenuwachtig te zijn, want straks is het allemaal achter de rug". Dat ik dat zou missen had ik niet verwacht. Zo'n gesprekje duurde meestal maar een of twee minuten. Maar die paar minuten zijn wel essentieel voor mensen. Weet je wat het is: ze geven zich op zo'n moment helemaal aan je over. Ze kunnen niet anders. Je moet ze natuurlijk wel dat vertrouwen geven. Dat hoeft nu niet meer en dat mis ik.' Vrijheid en vertrouwen, het zijn twee essentiële elementen in het leven van mensen.